

Stumpf István: A választói magatartás hullámozása

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Stumpf István (1996): „A választói magatartás hullámozása” in:
Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás,
Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Századvég.
Pp. 135–148.

A VÁLASZTÓI MAGATARTÁS HULLÁMZÁSA¹

Egy nemzet polgárainak választói magatartását igen sok tényező befolyásolhatja. A szavazók döntéseiben szerepet játszó motivációk tanulmányozása már hosszú idő óta a kutatók érdeklődésének a középpontjában áll. A magyar választói magatartás nagyfokú bizonytalansága arra ösztönözte a hazai szakembereket is, hogy elmélyültebben foglalkozzanak a szavazói instabilitás okaival.

Írásunkban a választói magatartás elméleti modelljeit jellemző legfontosabb sajátosságok összefoglalása után a magyar választói magatartástípusok változásainak bemutatásával foglalkozunk.

A VÁLASZTÓI MAGATARTÁS ELMÉLETI MODELLJEI

A választói magatartást elemző klasszikus szakirodalomban két nagy elméleti modell versenyez egymással, hogy minél meggyőzőbb magyarázatot találjon a választók rendkívül sokszínű politikai magatartására.²

A Michigani Egyetem kutatói az 1952-es amerikai elnökválasztás elemzésére egy szociálpszichológiai indíttatású teóriát dolgoztak ki, amelyet később „*michigani vagy pártidentifikációs modellnek*” neveztek el. A modell a választói magatartás értelmezésének középpontjába a párt iránti elkötelezettség, a pártidentitás kialakulását állította. Klasszikussá vált munkájukban a *The American Voter*-ben, a választó magatartást három tényezőhöz: a párthoz, a jelölt személyhez és az aktuális politikai kérdésekhez (issues) való viszonyulásból vezették le.

A pártorientáció kialakulásában a kutatók kiemelten kezelték a család politikai szocializációs funkcióját. Az a körülmény, hogy valaki republikánus vagy demokrata szimpátiájú családban nőtt fel, majdhogynem véglegesen eldöntötte, melyik

¹ A tanulmány elkészítéséhez szolgáló kutatást az OTKA támogatta.

² Niemi, R.–Weisberg, H. (eds.) (1993): *Classics in Voting Behavior*. Washington, D. C.: CQ Press

Niemi, R.–Weisberg, H. (eds.) (1993): *Controversies in Voting Behavior*. Washington, D. C.: CQ Press. Third Edition.

pártra fog szavazni. Az elmélet továbbfejlesztett változatában megkülönböztették a választói magatartásra ható hosszú és rövid távú tényezőket. A pártidentitás, a társadalmi-gazdasági státus jellemzőivel együtt a hosszú távon ható, míg a jelölt személye és az aktuális politikai problémák a választók döntését rövid távon meghatározó faktorok közé tartoznak. Annak ellenére, hogy a „michigani modell” kiinduló verzióját számos kritika érte, mind a mai napig jelentős hatást gyakorol a választói magatartáskutatásokra.

A „racionális választás” elmélete³ az 1970-es évektől vált egyre népszerűbbé. E modell szerint az állampolgár azon racionális megfontolásától függ, elmegye-e egyáltalán szavazni, és ha igen, kire adja le a voksát, hogy melyik cselekedet jár számára nagyobb haszonnal. A racionális választó csak abban az esetben vesz részt a szavazáson, ha úgy véli, ez a lépése többet hoz a konyhára, mintha otthon maradna. Ha úgy dönt, hogy elmegy, akkor azt a pártot választja, amelyik leginkább közel esik a saját egyéni érdekeihez, értékeihez és prioritásaihoz. Ez az elmélet abból indul ki, hogy a szavazó pontosan tisztában van saját érdekeivel. Ebből a szempontból értékeli a jelölteket, és arra adja a szavazatát, aki az értékelés alapján feltehetően a számára legkedvezőbb és leghasznosabb döntéseket fogja hozni. A választó nem azért szavaz valamely pártra, mert hallgatni akar családjára vagy barátai tanácsára, hanem azért, mert gazdasági hasznot akar belőle húzni. A döntés előtt igyekszik minél több információhoz jutni, majd azokat hideg fejjel mérlegelve ésszerűen dönteni. Az is a mérlegelés része, hogy mi éri meg jobban: időt pocsékolni az információk begyűjtésére vagy egyszerűen távol maradni a szavazástól. A választópolgár döntését tehát szigorú racionális szempontok befolyásolják. A korai munkák sokkal inkább matematikai jellegűek, semmint empirikusak voltak. A későbbi kutatások olyan empirikus módszereket fejlesztettek ki, amelyekkel tesztelni lehetett a racionális választási modell néhány konklúzióját. Az elmélet egyik legfontosabb hozzájárulása a választói magatartáskutatásokhoz az volt, hogy nagy hangsúlyt fektetett az „issue”-k vizsgálatára.

A két modell mellett még számos megközelítés foglalkozik a választói magatartás magyarázatával, de ezek kevésbé koherensek. Ezek közé tartozik *Inglehart generációs értékértékváltás* elmélete is. Kritikusan szemlélve a racionális modell térhó-

³ Az elmélet atyja Anthony Downs volt, aki 1957-ben publikálta klasszikussá vált művét az *An Economic Theory of Democracy*-t. Ennek a munkának eddig csak egy része jelent meg magyarul: Downs, A. (1990): Politikai cselekvés a demokráciában: egy racionális modell. *Közgazdasági Szemle*, 9, 993-1011. Downs munkája rendkívül nagy hatással volt a szociológia és a politikatudomány közgazdasági megalapozására. Az egyik legfrissebb gyűjteményes kötetben számos ismert kutató (Almond, Lijphart) reflexiója olvasható a racionális választás elméletével kapcsolatban: Bernard Grofman (ed.) (1993): *Information, Participation, and Choice*. An Arbor: The Michigan University Press

dítását, azzal érvel, hogy állampolgárok cselekvései nem vezethetők le pusztán a külső körülményekből, a környezeti hatásokból, racionális megfontolásokból. A kulturális tanulás, a szocializációs tapasztalatok, a kultúrák közötti és az egyes szubkultúrákon belüli hatások szintén nagyon fontos szerepet töltenek be a politikai vélemény és magatartás befolyásolásában. Az attitűdök, értékek és ismeretek rendszeréből álló kultúra (szemben a törvényekkel) nem változtatható meg egyik napról a másikra. Egy nemzet politikai kultúrájának történetileg kialakult értékei, tudástípusai, reakciókészségei a törvények és a vezetők cseréje ellenére bűvópataként tovább élnek és hatnak az állampolgárok politikai viselkedésére.

Hasonló álláspontot képvisel R. Rose, aki a választói magatartás komplex magyarázatára törekszik egyik munkájában.⁴ „Rose szerint öt jelentősebb elméleti magyarázat verseng egymással a választási kutatásban: 1. gyermekkori szocializáció (tradicionális viselkedés), 2. társadalmi-gazdasági státusz (csoportmeghatározottság), 3. politikai alapelvek (nagy ideológiákhoz kötődés), 4. a pártok teljesítménye (policy érzékenysége és mobilizációs képessége alapján tájékozódás) és 5. párt-azonosulás (pártokhoz való szoros kötődés). Ezek az elméletek nem pusztán kompetitívek, de egymást ki is egészítik, mert jelentős részben más és más társadalmi csoportra vonatkoznak, hiszen azok politikai szocializációja radikálisan eltérő. Az emberek jelentős része – nevezetesen a legképzetlenebbek és legszegényebbek – családi környezet alapján, merőben tradicionális tényezők mentén szavaznak, másokat már jobban befolyásol a munkahelyi környezet és annak hatása. Sokan tartósan ragaszkodnak nagy eszmeáramlatokhoz, míg a legképzettebbek és legmobilabbak – a politikai közvélemény formálói – a pártok teljesítménye alapján szavaznak, s főleg rájuk irányul a pártok választási hadjárata. Végül a politikailag legaktívabb réteg a pártok közvetlen követőikhez vagy éppen tagságához tartozik s ők mindenképpen a pártjukra szavaznak.”⁵

Az európai választói magatartással foglalkozó kutatók körében élénk vita alakult ki a kontinensen tradicionálisan erős osztályszavazás és vallási alapú pártorientációk gyengülésével kapcsolatban.⁶ A radikális demográfiai és strukturális változások következtében csökkeni látszik az állampolgárok hagyományos pártkötődése, új politikai törésvonalak jelennek meg, előtérbe kerül az ún. „issue voting”, a konk-

⁴ Richard Rose (1989): *Ordinary People in Public Policy*. London: Sage

⁵ Ágh Attila idézi fel Richard Rose felfogását az „Elméletek a választókról” című tanulmányában: *Világosság*, 1991. 10. Az amerikai választási szakirodalom magyar adaptációjával a „Válaszpontok a választói viselkedésről” című tanulmányában foglalkozik: *Valóság*, 1990.1.

⁶ Anthony Heath et al. (1991): *Understanding Political Change. The British Voter 1964-1987*, Oxford–New York: Pergamon Press

rét politikai ügyekre reflektáló választói magatartás.⁷ Az 1988-as francia elnökválasztásról készült legutóbbi elemzések megerősítik, hogy – legalábbis Franciaországban – egyáltalán nem lehet még temetni az osztályszavazás és a vallási alapú voksolás elméletét. A *The French Voter Decides*⁸ c. kötet bevezető tanulmányát író M. L. Beck szerint a francia választó a következő modell szerint szavaz:

szavazás: vallás + osztály + ideológia + gazdaság.

A francia választás tapasztalatai cáfolták azt a feltételezést is, hogy a bal-jobb politikai skálán való megkülönböztetés értelmét veszítette volna. A kutatók megállapítása szerint a francia politikai életben ez a törésvonal továbbra is fontos szerepet játszik a politikai identitás kialakulásában és a választói magatartás befolyásolásában. Láthatjuk tehát, a nemzetközi politikatudományi mezőny is rendkívül megosztott abban a kérdésben, hogy milyen interpretációs keretben lehet a legpontosabb magyarázatát adni a választói magatartások változásának vagy állandóságának.

A MAGYAR VÁLASZTÓI MAGATARTÁS NÉHÁNY JELLEGZETESSÉGE

A magyar választói magatartás egyik legátfogóbb jellemzője a *szituativitás*, a *képlékenység*. A hazai kutatók körében körvonalazódní látszó felfogás a nemzetközi irodalomban is jelenlévő *szociológiai megközelítéshez* áll közel. A korábban bemutatott (michigani és a racionális választás modellekkel szemben, amelyek az egyén, a választó szerepét állították a középpontba, a szociológiai megközelítés a választás csoportháttérét hangsúlyozza. Ez az értelmezés nem a csoporttagok értékpreferenciáiból, hanem a csoportok/rétegek társadalmi helyzetéből vezeti le a pártokhoz fűződő viszonyt, a választási szociológia alapegységeinek nem az individuális választót, hanem a csoportokat és a pártokat tekinti. A szociológiai nézőpont sokkal inkább a választás miértjeire, semmint a hogyanjaira keresi a választ.

A magyar választáskutatásban kialakult egyik álláspont szerint a választói magatartás egy rendkívül tág szociális mezőbe illeszkedik, amelyben az egyének lét-helyzetének és társadalmi tapasztalatának áttekinthetetlenül gazdag szövevénye

⁷ Michael Gallagher–Michael Laver–Peter Mair (1992): *Representativ Government in Western Europe* című kötet (New York, London: Mc Graw-Hill Inc.) igen kitűnő és hagyományos összehasonlító elemzést megújító szemléletű felfogást nyújt az európai pártrendszerek és a választói magatartás összefüggéseiről is.

⁸ Daniel Boy–Nonna Mayer (eds.) 1993: *The French Voter Decides*. Ann Arbor: The Michigan University Press

érvényesíti hatását. A társadalmi réteghelyzet, az iskolázottsági-műveltségi szint, a generációs tagoltság, a települési viszonyokhoz kötődő társadalmi különbségek és számos más szociokulturális faktor egyaránt differenciálja az állampolgári magatartást, így a választói viselkedést is. Ráadásul ezek az objektív demográfiai-társadalmi tényezők nem kizárólagos meghatározói az állampolgárok választói magatartásának, hanem bonyolult áttételeken keresztül a szubjektív indítékok, illetve az állampolgári passzivitásra ösztönző motívumok széles körével kapcsolódnak egybe. „A társadalmi-demográfiai változásokhoz kötődő tagoltság szignifikánsnak nevezhető módon differenciálja a választói magatartást. Ennek jellegzetesége az, hogy a társadalmi rétegződés mentén alulról felfelé haladva egyre inkább növekszik a részvételi hajlandóság. Minél kedvezőtlenebb valamely társadalmi csoport státusa, annál kisebb azoknak az aránya, akik részt kívánnak venni a parlamenti választásokon. És megfordítva, minél kedvezőbb társadalmi státusszal rendelkező rétegekről van szó, annál egyértelműbb a részvételi szándék, s annál biztosabbak, megalapozottabbak a részvételi indítékok, a tudatos motívumok. A társadalmi-demográfiai tényezők tehát rendkívül egyértelműen és erőteljesen érvényesítik hatásukat. Semmiképpen nem arról van szó azonban, hogy a társadalmi státushelyzet vagy az objektív létviszonyokat jellemző dimenziók együttes hatása mechanikusan érvényesülne az állampolgári magatartásban. Valójában e hatótényezők mindenkor átszűrődnek az egyénekre jellemző politikai attitűdök, értékelések és orientációk rendszerén, s azok által módosítottan érvényesítik differenciáló hatásukat. Nincs tehát valamiféle egyértelmű megfelelés a társadalmi léthelyzet, az azt kifejező státus, a társadalmi rétegződés és tagoltság, illetve a választói magatartás között. Ugyanakkor a szocio-ökonomiai státus mégiscsak szignifikánsan befolyásolja, határozott trendekbe rendezi a választói magatartást.⁹

Az 1990-es választásokat követő első elemzések azt mutatták, hogy az egyes szavazótáborok politikai-ideológiai profilja kialakulatlan volt, a társadalmi-gazdasági státusismérvek viszonylag csekély szerepet játszottak a pártválasztásban.¹⁰ Kolosi és Szelényi az osztályhelyzet választói magatartást befolyásoló szere-

⁹ *A választói magatartás: szavazók és nem szavazók. 1994. Kutatási összefoglaló.* A kutatás vezetői voltak: Böhm Antal, Gázsó Ferenc, Simon János, Szoboszlai György. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. *Kézirat.* 47. o., valamint Gázsó Ferenc–Gázsó Tibor „Választói magatartás és pártpreferenciák Magyarországon” In: Balogh I. (szerk.) (1994): *Törésvonalak és értékviszáltságok.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. 109–147 o. A választási részvétel problémájának kitűnő elemzéseit találhatók Angelusz Róbert és Tardos Róbert munkáiban, lásd pl.: „Bizonytalan választók vagy rejtőzködő nem választók. A választási részvétel újabb talányai” Gábor L.–Levendel Á.–Stumpf I. (szerk.) (1994): *Parlamenti választások 1994.* Budapest: Osiris-Századvég. 237–245. o.

¹⁰ Kolosi T., Kovács R., Tóka G.: „A választók társadalmi és politikai arculata” In: Andorka R., Kolosi T., Vukovich Gy (szerk.) (1990): *Társadalmi riport 1990,* Budapest: TÁRKI

pét vizsgálva úgy találták, hogy csupán a választási részvételi hajlandóság mentén fedezhetők fel szignifikáns különbségek az egyes társadalmi csoportok között. Hipotézisükben azt prognosztizálták, hogy a szociáldemokrata beállítódású szavazóréteget – miután nem talált magának autentikus baloldali pártot – leginkább az SZDSZ nyerheti meg 1994-ben.¹¹ Az egyre több, összehasonlításra alkalmas empirikus adattal rendelkező kutatás világossá tette, hogy a hagyományos törésvonalak (vallási, regionális különbségek) mellett a generációs sajátosságok,¹² valamint az egykori MSZMP-tagság¹³ is fontos szerepet játszik. Számos kutató vitatta a politikai törésvonalak és a párttagoltság közötti összefüggéseket, mások pedig a kialakult hatpárti struktúrát kritizálták állítván, hogy az nem fedti a magyar társadalom tagoltságát.

A Magyar Háztartás Panel vizsgálat adatai alapján készült elemzések is megerősítik a választói magatartás ingatagságával kapcsolatos állításokat. A szavazók 1990–95 közötti magatartását reprezentáló adatok szerint a választók mintegy 2/3-a inkonzisztens viselkedést tanúsított, nem volt hűséges a pártjához. A panel vizsgálat adataiból az is kiderül, hogy a választók mintegy 1/10-e sem az 1990-es, sem pedig az 1994-es választásokon nem vett részt.¹⁴

A törésvonalak szerepével kapcsolatban Körösi (1996) igen markáns álláspontot fogalmazott meg egyik legutóbbi cikkében: „A magyar társadalmat politikai törésvonalak – vallásos-szekuláris ellentét, a kommunista rendszertől örökölt politikai osztálytagoltság (nómenklátúra) és a vidék-város ellentét – tagolják. E három esetben ugyanis nem egyszerűen szociokulturális tényezők és politikai preferenciák közötti statisztikai kapcsolatról van szó, mint pl. az életkor vagy az iskolázottság és más egyéb változók esetében, hanem politikai minőséget hordozó, csoportszinten megjelenő törésvonalakról. A vallás, a nómenklátúra itt tartós, politikailag is artikulált és szervezeti szinten is intézményesült társadalmi csoport-konfliktusokhoz kötődik. Azaz egyaránt jelen van a politikai elitek (pártelitek), a szociokulturális csoportok szintjén (szavazók), a politikai tematikák, ideológiák (pártprogramok) és a politikai identitások, valamint a szervezetek (pártok, háttérszervezetek) szintjén.¹⁵ Körösi mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a törésvonalak az egész pártrendszert strukturálják és elősegítik annak társadalmi beágyazódását.

¹¹ Kolosi T., Szelényi I., Szelényi Sz., Western B., (1991) „Politikai mezők a posztkommunista átmenet korszakában”, *Szociológia Szemle*, 1.

¹² Stumpf I. (1996): „Elszalasztott vagy elhalasztott generációváltás?” *Századvég 1996. nyár*.

¹³ Angelusz R.–Tardos R. (1995): „A választói magatartás mögöttes pillére. Az egykori MSZMP-tagság szerepe.” *Politikatudományi Szemle*, 3.

¹⁴ Fábrián Z. (1996): „Szavazói táborok és szavazói hűség”. *Századvég 1996. nyár*

¹⁵ Körösi A. (1996): „Nómenklátúra és vallás. Törésvonalak és pártrendszer Magyarországon”. *Századvég 1996 nyár*.

PÁRTOK ÉS VÁLASZTÓI MAGATARTÁSTÍPUSOK

A Gázsó Ferencsel közösen végzett kutatásaink megerősítették a választói magatartás szituativitásával kapcsolatos eredményeket, ugyanakkor a pártok társadalmi beágyazottságát illetően csupán a folyamat elindulását jelezték és a pártok többségének alacsony társadalmi beágyazottságára hívták fel a figyelmet. Vizsgálataink egyik legfontosabb eredményének azt tartjuk, hogy a korábbiaknál pontosabban sikerült feltérképeznünk a pártok szavazóbázisának belső rétegzettségét és körvonalazni a lehetséges választói magatartástípusokat.¹⁶

¹⁶ A tipológia kialakításának alapjául szolgáló empirikus felvételt a TÁRKI végezte el 1994 júniusában egy 1500 fős, országos reprezentatív mintán (post-election vizsgálat)

I. sz. táblázat

A PÁRTOK SZAVAZÓBÁZISÁNAK SZERKEZETE A
VÁLASZTÓPOLGÁROK PÁRTKÖTŐDÉSE ÉS A SZAVAZÓI
TÁMOGATÁS JELLEGE SZERINT (1994. JÚNIUS)

	Identitás I.	Identitás II.	Gyenge kötődés, konzekvens választói magatartás	Labilis	Összesen
<i>MSZP</i>	9,3	15,6	16,5	58,6	100
<i>SZDSZ</i>	9,2	5,9	37,4	47,5	100
<i>MDF</i>	13	2,8	48,1	36,1	100
<i>FKgP</i>	13,4	7,3	30,5	48,8	100
<i>KDNP</i>	15,8	12,3	19,3	52,6	100
<i>Fidesz</i>	2	6,1	38,8	53,1	100

Identitás I. (10%): azok a választók, akik 1990-ben és 1994-ben is ugyanarra a pártra szavaztak és az állítják magukról, hogy erősen kötődnek a választott párthoz. (Ez az identitásmegtartó-képesség mutatója.)

Identitás II. (10%): azok a választók, akik 1994-ben ugyanarra a pártra szavaztak, mint 1990-ben, de újonnan választott párthoz való kötődésük erős. (Ez az identitásgeneráló-képesség mutatója.)

Gyenge kötődés, konzekvens szavazói támogatás (27%): a választók azon csoportja, amelyik azt mondja magáról, hogy egyik párthoz sem kötődik erősen, ennek ellenére mindkét választás alkalmával ugyanazt a pártot választotta. (Ez a szavazatmegtartó-képesség mutatója.)

Labilis szavazók (53%): a választók azon csoportja, amelyik mindkét parlamenti választás alkalmával más pártra szavazott és egyik párthoz sem kötődik erősen. (Ez a szavazatszerző-képesség mutatója.)

A két identitástípusú kötődéssel rendelkező csoport szociológiai és ideológiai jellemzőit elemezve a konzekvens szavazásban rejlő különbségeken túl, más szembevetendő eltéréseket is felfedezhetünk. Az Identitás I. névvel jelzett választói kör igen karakteres arculattal rendelkezik. Egy olyan, az 50 év feletti korosztályok által dominált idős választói csoportról van szó, amelyik nagyon polarizált mind társadalmi szerkezeti, mind pedig ideológiai értelemben. A felső-középosztály, illetve a munkásság képviselői az átlagot meghaladó arányban vannak benne jelen. Ugya-

nígy az egyértelmű jobb, valamint baloldali elkötelezettséggel és határozott vallási meggyőződéssel rendelkezők aránya is jelentősen meghaladja a mintaátlagot.¹⁷ Ezzel szemben az Identitás II. csoport legfontosabb rekrutációs bázisát a 36–50 év közötti középkorosztályok adják, illetve a nők aránya csaknem duplája a férfiakénak. Szociológiai és ideológiai értelemben minden kétséget kizáróan sokkal homogénebb csoport, mint a másik. Körükben az alacsony iskolázottságúak túlréprezentáltak, továbbá mintegy 2/3-uk a munkásosztályhoz és az alsó-középosztályhoz sorolja magát. Esetükben a frissen kialakított pártidentitás dominánsan balközép ideológiai orientációval kapcsolódik össze.

A harmadik csoportba tartozó szavazóknál azt láthatjuk, hogy a konzekvens választói magatartás nem párosult a preferált párthoz való erős érzelmi kötődéssel. A pártválasztás motívumait, valamint a csoport szociokulturális jellegzetességeit alapul véve azt mondhatjuk, hogy ez esetben olyan választói magatartásról van szó, amelyet az érdekalapú, racionális választás kategóriájába sorolhatunk. A magyar „racionális szavazók” csoportja határozott városi, középosztályi karakterrel rendelkezik. A vezetők és beosztott szellemi foglalkozásúak, valamint az önmagukat a centrumhoz sorolók egyaránt erőteljesen felülreprezentáltak ebben a körben. Az identitástípusú szavazókkal összehasonlítva szembevetve a baloldali orientáció alulreprezentáltsága és a jobboldali önmeghatározás átlagot meghaladó súlya. Mindent egybevetve, úgy tűnik, ebben a csoportban található meg leginkább a baloldali ideológiai orientáció relatíve magas jobboldali ellensúlya.

A legnagyobb csoportot az utolsó pillanatban döntő, mindenféle pártkötődést nélkülöző, politikai preferenciáiban teljességgel bizonytalan választók adják. A labilis szavazók szociológiai jellemzői csak annyiban térnek el a mintaátlagtól, hogy a fiatal korosztályok mintegy háromnegyede tartozik ebbe a táborba. Körükben érvényesült leginkább az ún. büntetőszavazás motivációs ereje.

¹⁷ Az egyes választói magatartástípusok részletes jellemzését lásd: Gázsó F.–Stumpf I. (1995): „Pártbázisok és választói magatartástípusok” In: Kurtán S. et al. (szerk.), *Magyarország Politikai Évkönyve 1995*. Budapest: DKMKA 567–581. o.

2. sz. táblázat

A VÁLASZTÓI MAGATARTÁSTÍPUSOK MEGOSZLÁSA A PARLAMENTI PÁRTOK KÖZÖTT (1994. JÚNIUS)

	Identitás I.	Identitás II.	Gyenge kötődés, konzekvens választói maga- tartás	Labilis
<i>MSZP</i>	37,9	61	24,3	43,5
<i>SZDSZ</i>	23,2	14	33,8	21,7
<i>MDF</i>	14,7	3	19,8	7,5
<i>FKgP</i>	11,5	6	9,6	7,7
<i>KDNP</i>	9,5	7	4,2	5,8
<i>Fidesz</i>	1,1	3	7,2	5
<i>Egyéb</i>	2,1	6	1,1	8,8
<i>Összesen (%)</i>	100	100	100	100

A két táblázat adatai alapján az egyes pártok szavazatmaximalizálási képességét, valamint a választások utáni szavazótáboruk stabilitást illetően markáns kép rajzolódik ki előttünk.

A Szocialista Párt az 1994-es választásokon elért sikerét jelentős mértékben annak köszönheti, hogy mind a szavazatszerző-, mind pedig az identitásgeneráló-képességét tekintve a többi pártnál lényegesen jobb teljesítményt nyújtott. A választók legnagyobb tömegét kitevő ingadozó szavazók közel fele az MSZP-re szavazott. Elsőprő erejű támogatást szereztek a szocialisták az új identitással rendelkezők táborában, hiszen ennek a csoportnak közel 2/3-a a hozzájuk való érzelmi kötődésben találta meg a politikai azonosulás legelfogadhatóbb formáját. A szocialisták az új szavazók megnyerésén túl képesek voltak a régi szavazók megtartására is. Az erős kötődésű választók (Identitás I.) körében nagyobb mértékű támogatást kaptak, mint a három konzervatív párt (MDF, FKgP, KDNP) együttvéve. Az impozáns eredmények ellenére a párt szavazóbázisának választói magatartástípusok szerinti összetétele, valamint a pártválasztás motívumai azt mutatták, hogy a földcsuszamlásszerű győzelemnek igencsak esetlegesek a tartópillérei. A labilis szavazók igen nagy súlya (59%) a pártbázison belül, valamint az MSZP-t választók motivációs rendszerében dominánsan szereplő múltfelértékelő és kormánykritikai attitűdök, a jobb jövővel kapcsolatos várakozások arra engednek következtetni, hogy a megszerzett támogatás stabilizálása nagyon nehéz feladat lesz. Ha mindehhez hozzáad-

juk a Szocialista Párt társadalmi támogatottságában mutatkozó feszültségeket – a rendszerváltás nyertesei és vesztesei egyaránt magas arányban támogatták –, akkor még egyértelműbbé válik a szavazótábor ingatagsága. A protest szavazókat nem kielégítő kormányzati teljesítmény esetén nagy biztonsággal lehet prognosztizálni a korábbi támogatás jelentős mértékű megcsappanását.

A Szavad Demokraták Szövetsége a szocialistákénál lényegesen kedvezőbb összetételű szavazóbázissal rendelkezik. Az ún. „racionális választók” körében elért sikertük a párt fejlett szavazatmegtartó-képességéről tanúskodik. Ennek a választói csoportnak azért is különleges jelentősége van az SZDSZ esetében, mert ebben a körben meg tudták előzni a szocialistákat. Az új identitás kialakításában azonban már közel sem értek el ilyen sikereket. A párt szavazótáborán belül az identitástípusú kötődéssel rendelkezők aránya alig haladja meg a 15%-ot. A szocialista választók tiltakozó attitűdjével ellentétben a szabad demokratákra szavazók motivációjában a pártprogram játszotta a meghatározó szerepet. Mindent összevetve elmondható, hogy a választói magatartás oldaláról az SZDSZ-szavazóbázis stabilizálására lényegesen nagyobb esély kínálkozott a választások után, mint a szocialisták szimpatizánsainak megőrzésére.

Az ellenzéki oldal szavazótáborának választói magatartástípusok szerinti összetételét vizsgálva a következő sajátosságokat figyelhetjük meg. Az MDF a súlyos vereség ellenére viszonylag kiegyensúlyozott összetételű szavazóbázissal jött ki a választásokból. Igen gyenge identitásgeneráló-képességet árult el, de az magyarázható azzal, hogy a választók többsége ezt a pártot tette felelőssé az egész kormányzati működésért. Mégis a többi párthoz képest szerencsésnek mondhatja magát, hiszen az MDF-es táboron belül volt a legkisebb a labilis szavazók aránya. Úgy tűnik, hogy a radikálisan megcsappant támogatói kör viszonylag erős belső kohézióval rendelkezik.

A kiszáradt MDF-nél jobban szerepeltek az új identitás kialakításában, amiben a program mellett a pártvezető személyiségének meghatározó szerep jutott. Ugyanakkor a közel 50%-ot kitevő labilis szavazó a támogatói kör ingatagságára enged következtetni. A szimpatizánsok motivációt vizsgálva egyértelműen kitűnik az FKgP rétegpárt jellege. Mind az identitástípusú, mind pedig a konzekvensen szavazó, kötődés nélküliek csoportjában az érdek-motívumoknak meghatározó szerepük volt.

A KDNP specialitása, hogy az ő szavazótáborán belül volt a legnagyobb súlya az erős kötődésű választóknak, bár ebben az erős kötődésben a domináns szerepet a vallás játszotta. Ígéretes teljesítményt nyújtott a párt az új identitás kialakításában is, mivel a volt kormánypártok közül a KDNP tudott a legtöbb identitás II. típusú szavazatot összegyűjteni.

A Fidesznek mint az 1994-es választások másik nagy vesztesének, szembe kellett néznie azzal a ténnyel, hogy a parlamenti pártok között messze a legalacsonyabb az identitásmegtartó-, ill. az identitásgeneráló-képessége. A Fideszre szavazók vezérmotívumai között meghatározó súllyal szerepelt a nemzedéki azonosságon alapuló szimpátia. A gyenge társadalmi beágyazottság és a generációs pártjelleg ellenére a fiatal demokraták szavazótáborának közel 40%-át a konzervens szavazók teszik ki.

A fentiek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a pártok identitásgeneráló-, szavazatmegtartó-, valamint szavazatszerző-képessége egyaránt nagyon differenciált. Az identitást generáló képesség dolgában az MSZP, a szavazatstabilizálás szempontjából pedig az SZDSZ mutatkozott az 1994-es választásokat követően a leginkább sikeresnek. A magyar választói magatartás kialakulatlanságára és befolyásolhatóságára tekintettel megkockáztatható az az állítás, hogy a választásokon az a párt szerepelhet eredményesen, amelynek szavazatmaximalizálási stratégiája tartós választói támogatáson alapul.

FÉLIDEI POLITIKAI ÁTRENDEZŐDÉSEK

A választói pártpreferenciák változása a prognosztizálható trendet követte annyiban, amennyiben a kormánypártokból való kiábrándulás első hulláma a szocialisták ingatag szavazóit távolította el a vezető kormánypárttól. Az MSZP két év alatt elvesztette az 1994-es szavazóinak több mint a felét. A kiábrándulás iránya kettős volt: mintegy 1/3-uk a bizonytalanok táborát növelte, a másik nagyobb csoport – közel 10% - a kisgazdákhöz pártolt át.

Mindeközben a szocialisták egyetlen párttól sem tudtak komolyabb nagyságrendet jelentő szavazót elhódítani. Az erősen megcsappant eredeti szavazóbázis a jelenlegi támogatók körülbelül 80%-át teszi ki, ami más pártokéval összehasonlítva a legmagasabb arány. A vérveszteség ellenére a szocialisták számára az is kedvezőnek mutatkozik, hogy a szimpatizánsaik választási hajlandósága minden más párténál magasabb értéket mutat. A biztosan elmenők körében több mint kétszer annyi támogatójuk van, mint az SZDSZ-nek. A másodlagos preferenciákat tekintve ma minden negyedik MSZP-szavazó választaná az SZDSZ-t második helyen. A kormánypártok és a liberálisok ellen durva kirohanásokat tartalmazó 1996. márciusi Torgyán-beszéd után a szocialisták visszavették a vezetést az FKgP-től, és mintegy 30%-os támogatással bírnak a pártot választók körében. A kisgazdák hathatós segédelmével 1996 áprilisában újra minden negyedik diplomás a szocialistákra szavazna.

Az SZDSZ-t a csalódottsági hullám később érte el, mint a szocialistákat. A kormányon belüli ellenzékként való viselkedés sokáig azt a reményt táplálta, hogy majd a szabad demokraták lesznek a kampány során elhangzott ígéret megvalósítói. A Bokros-csomag aztán végképp eloszlalt minden illúziót, a megszorítások elérték az SZDSZ tradicionális szavazóbázisát, az értelmiségi, városi középpolgári rétegeket. A szabaddemokraták veszítettek ugyan népszerűségükből, de a jelenlegi 17%-os támogatottságuk a pártot választók körében alig kevesebb, mint az 1994-ben listán elért eredményük. Ők is elveszítették egykori szavazók több mint felét, és az elvándorlás iránya szintén nagy hasonlóságot mutat a szocialista pártnál tapasztaltakhoz. Az SZDSZ jelentősebb számú új szavazót a szocialistáktól hódított el, ugyanakkor minden ötödik szabaddemokrata másodikként még mindig a Fidest választaná.

Az ellenzéki oldalon Torgyán kezdetben sikeresen kihasználta a választók „protest” attitűdjeiben rejlő népszerűsénövelési lehetőségeket és olykor demagógiát sem nélkülöző retorikával elhódította a kormánypárti szavazók jelentős hányadát. 1996 elejére a kisgazdák a legnépszerűbb párttá váltak. Ebben az időben minden ötödik kisgazda szavazó egykor a szocialistákat preferálta. Az FKgP amellet, hogy a szavazatszerző-képesség terén rendkívüli hatékonyságot mutatott, a parlamenti pártok közül a legnagyobb mértékben volt képes az 1994-es szavazóinak a megtartására (közel 2/3-uk tartott ki a párt mellett). Torgyán József márciusi beszéde azonban fordulatot eredményezett a választói pártpreferenciákban. Mind a párt, mind a politikus népszerűsége több mint 10%-kal visszaesett, így a kisgazdák elvesztették a vezető helyüket a népszerűségi listán. Az FKgP vezére nemcsak a kisgazdáktól fordította el a szavazókat, hanem a többi ellenzéki párt népszerűségét is csökkentette, így 1996 közepére az a helyzet állt elő, hogy a kormánypártok együttes népszerűsége két év után először haladta meg az ellenzéki pártokét. A szocialisták támogatottsága a választásokon elért nagyságrendet is túlszárnyalta. A kisgazdákhöz pártolt volt MSZP-szavazók egyik része visszatért, a bizonytalanok köréből pedig az iskolázottabb szavazók a Szocialista Pártban látták a kisgazda veszély elhárítását.

A Torgyán-beszéd és az MDF kettéválása újrendezte az ellenzéki erőteret is.

Az 1996. májusi közvélemény-kutatások¹⁸ szerint a szocialisták magasra szökött népszerűsége jelentősen visszaesett, az ellenzéki pártok közül a Fidesz számottevő mértékben növelte támogatottságát és ezzel beérte a Kisgazda Pártot. Az ellenzék két pólusán lévő pártok között az erőviszonyok kiegyenlítődték. A gyakran populista szólammokkal operáló, a politikai paletta jobboldali szélén elhelyezkedő

¹⁸ A közvélemény-kutatások felhasználásakor elsődlegesen a Szonda Ipsos havi rendszerességgel publikált, 100 fős, országos reprezentatív mintáján végzett vizsgálatok adataira támaszkodtam.

FKgP főként a vidéken élő, alacsony iskolázottságúak, ill. a munkanélküliek és a nyugdíjasok körében bírt igazán nagy vonzerővel.

A népszerűséget hónapról hónapra szívósan növelő Fidesz a harmadik legbefolyásosabb párttá vált a vezető beosztásúak között, támogatóinak közel 90%-a 50 év alatti korosztályokból kerül ki. A hárompárti szövetség (MDF, KDNP, Fidesz) megalakítása érdekében egyelőre lemondtak ugyan a Fórumból kivált Magyar Demokrata Néppárttal való szoros szövetségről, de elérték Torgyán elszigetelését.

Az MDF-nek időre van szüksége, hogy feldolgozza a pártszakadással létrejött új helyzetet és számottevő mértékben növelje népszerűségét. A KDNP-n belüli tisztújítás 1997 elejéig (a következő tisztújításig) „béna kacává” teszi a pártot. Az MDNP-nek egyelőre nem sikerült komoly erőt felmutatnia. A korábbi tapasztalatok azt tanúsítják, hogy a pártelhagyó csoportoknak keményen meg kell küzdeniük az életbenmaradásért.

A választói magatartásban jelentkező rendkívül nagy hullámvázásokat azt mutatják, hogy a vándorszavazók a kiscsajda bálványból is kiábrándulni látszanak, és újra keresik a számukra leginkább elfogadható politikai erőt.

BEFEJEZÉS

1996 ősze kulcsfontosságú lehet a magyar belpolitikai erőter formálódása szempontjából. A szavazók a Torgyán-féle „sokkterápia” lecsengése után kezdenek elszivárogni a szocialistáktól is. Amennyiben a középrétegek szociális helyzetük romlásáért a kormányzó koalíciós pártot teszik felelőssé, úgy ellenzéki oldalon a mérsékelt polgári alternatíva szavazategyűjtő szerepe növekedhet meg. Az SZDSZ nem tudja elkerülni a kormányzati teljesítményért viselt felelősség következményeit, a szocialisták pedig egyre nehezebben kezelik majd az eddigi keretek között a párton belüli mind jobban kiéleződő törésvonalakat. Nem valószínű, hogy a stabilizációs program kézzelfogható eredményeit az állampolgárok a következő választásokig érzékelni fogják. Így jó esélye van újra a „tiltakozó” jellegű választói magatartásnak anélkül, hogy még egyszer a 94-es nagy kilengésű változtatáshoz hasonló elmozdulásokra kellene számítanunk.

Stumpf István